

**Plan B voor
Friesland
Verkiezings-
programma
Provinciale Staten
2019**

**Partij voor
de Dieren**

Inhoud

Inleiding	3
1. Gezonde landbouw, gezond voedsel	4
2. Dierenrechten	6
3. Ruimte voor natuur	8
4. Duurzame keuzes	10
5. Overheid en samenleving	14

Inleiding

Plan B voor Friesland

Een betere wereld begint dicht bij huis. Friesland staat voor grote uitdagingen. De intensieve veehouderij bedreigt niet alleen het welzijn van dieren maar ook het klimaat, onze omgeving, de natuur en onze volksgezondheid. De natuur verarmt door het mestoverschot en de uitstoot van stikstof. Insecten als bijen en hommels sterven in hoog tempo. Boerenlandvogels worden in Friesland in hun voortbestaan bedreigd. Jagers krijgen carte blanche, doordat zij zelf populaties tellen én het beheer bepalen én de dieren schieten. Ook de steeds verder oprukkende bebouwing en uitbreiding van het wegennet gaan ten koste van de natuur en de kwaliteit van onze leefomgeving.

De provincie heeft een doorslaggevende invloed op onze leefomgeving. Zo beslist de provincie over de bouw en uitbreiding van megastallen, over het al dan niet beschermen van onze natuur, over de jacht op weerloze dieren en over onze infrastructuur. Kortom, veel provinciale besluiten maken het verschil voor wat het leven de moeite waard maakt.

In Friesland gaat de biodiversiteit hard achteruit, vooral op het platteland. Groene woestijnen zijn ontstaan waar eens rijke graslanden vol vogels en insecten waren. Een radicale omslag is nodig om ons landschap niet verder te laten verschromelen. Initiatieven voor herstel van de natuur krijgen tot nu toe niet de steun die nodig is. De Partij voor de Dieren maakt zich sterk voor de Friese natuur en ondersteunt burgers die zich inzetten voor dieren, natuur en milieu.

De Partij voor de Dieren neemt in de provinciale politiek een bijzondere positie in. We houden vast aan onze idealen en zijn wars van compromisisme. We willen graag samenwerken met andere partijen, maar we zien het politieke compromis niet als doel op zichzelf. We zijn het groene anker in de provinciale politiek. We kiezen voor het belang van de meest kwetsbare, van welke soort dan ook, als vertrekpunt van denken; een wezenlijk andere aanpak dan die van partijen die vooral of alleen oog hebben voor kortetermijnbelangen.

De verkiezingen van 20 maart zijn van cruciaal belang voor Friesland. De traditionele partijen lijken steeds meer op elkaar en de ouderwetse tegenstellingen tussen links en rechts boeien steeds minder kiezers. Meer dan ooit gaat het om het overstijgend belang van alles wat bijdraagt aan het welzijn van mens en dier. Schone lucht, een groene leefomgeving, een vitale bodem, zuiver water en een duurzame toekomst.

De Partij voor de Dieren kan daarbij de doorslag geven. We komen met oplossingen voor een toekomst die ook komende generaties een mooi leven kan bieden. Een toekomst waarin de biodiversiteit weer toeneemt. Een toekomst waarin mededogen en duurzaamheid centraal staan. Een toekomst waarin persoonlijke vrijheid en verantwoordelijkheid het leven veraangenamen, waarin de vervuiler betaalt en gezonde keuzes worden beloond.

De verkiezingen van 20 maart zullen ook landelijk van grote betekenis zijn. De leden van Provinciale Staten kiezen wie er in de Eerste Kamer komt. Het kabinet regeert momenteel met de kleinst mogelijke meerderheid in de Tweede en Eerste Kamer. De verkiezingen zullen dus bepalend worden voor de toekomst van het kabinet en het toekomstig beleid.

Een stem op de Partij voor de Dieren is de beste garantie voor een duurzame toekomst voor iedereen. We zullen onze gezamenlijke idealen verdedigen en waarmaken. Die kans is groter dan ooit, omdat het politieke landschap geen vanzelfsprekende coalities meer kent.

Verhef je stem tegen megastallen, tegen verstikking van onze natuur, tegen verdergaande asfaltering. En verhef je stem voor ruimte voor dier en natuur, voor consuminderen, voor besparing en duurzame opwekking van energie en voor meer plantaardige voeding voor iedereen. Kies 20 maart partij. Voor de dieren, natuur en milieu. Kies daarmee voor een toekomst voor komende generaties. Kies voor Plan B. Omdat er geen Planeet B is.

1. Gezonde landbouw, gezond voedsel

De Partij voor de Dieren wil naar een streekgebonden, plantaardige en biologische productie van voedsel. Daar speelt het bestuur van de provincie een grote rol in. Het uitgangspunt is om mét de natuur te werken en niet tegen de natuur. Dat betekent landbouw met wisselteelt en bloeiende akkerranden, met bomen en hagen die de velden omlijsten, in evenwicht met de omgeving. In deze grondgebonden landbouw is een gezonde bodem de standaard en is respect voor natuur, milieu, dierenwelzijn en volksgezondheid vanzelfsprekend. De Partij voor de Dieren wil af van landbouw die leunt op overbemesting, landbouwgif en uitbuiting van dieren.

Een goede boer is iemand die met liefde voor het vak een ambacht uitoefent – en is dus geen mest-manager of landbouwgiftechnoloog. Nederland kent als gevolg van het immense aantal landbouwdieren een groot aantal problemen, zoals een gigantisch mestoverschot en een onbeheersbare uitstoot van ammoniak en broeikasgassen. Natuur en milieu hebben al tientallen jaren te kampen met verdroging, overbemesting en verzuring. Dierziektes en grootschalig antibioticagebruik vormen een gevaar voor de volksgezondheid. Mestbewerkers, zoals vergisters, lossen het mestoverschot niet op maar verplaatsen het probleem.

Naar een duurzame landbouw

Er is nog een wereld te winnen door meer plantaardig te eten. Door vaker vlees te laten staan en te kiezen voor een meer plantaardige consumptie kan de landbouw omschakelen, worden megastallen overbodig en kan het aantal landbouwdieren fors afnemen. Plantaardig eten is beter voor het milieu, voor de dieren en voor de mensen. Minder vlees, eieren en zuivel helpt om minder broeikasgassen uit te stoten en het klimaatprobleem bij de bron aan te pakken. Tevens schept het mogelijkheden om landbouwgrond terug te geven aan de natuur. Dat gaat niet vanzelf, Friesland moet de overgang naar streekgebonden, plantaardige en biologische landbouw actief stimuleren.

- Boeren worden gestimuleerd en op sociaal en financieel vlak geholpen om de overstap naar kleinschalig en biologisch te maken, of om geheel plantaardig te gaan boeren.
- De provincie steunt ontwikkeling en innovatie van plantaardige vlees- en zuivelvervangers en loopt voorop als het gaat om promotie van plantaardig eten.
- Voorkomen moet worden dat landbouwgif in het water terecht komt. De provincie stimuleert bedrijven om te stoppen met landbouwgif. Er komen spuitvrije zones.
- Om de kringlopen te kunnen sluiten neemt de provincie regels op voor grondgebonden en circulaire landbouw.
- De provincie ondersteunt initiatieven voor biologische stadslandbouw.
- Voor agrarische gebieden worden aparte natuurdoelen geformuleerd, waarbij de bescherming van soorten, zoals boerenlandvogels, en bodem- en waterkwaliteit voorop staat.
- Om het verstoken van aardgas in de glastuinbouw te minimaliseren, zet de provincie zich in voor duurzame alternatieven, zoals de promotie van seizoensgroenten, en werkt zij aan de afname van solitaire glastuinbouw en glastuinbouw nabij kwetsbare gebieden.
- Europese landbouwsubsidies worden door de provincie alleen ingezet voor ondersteuning van initiatieven op het gebied van streekgebonden, plantaardige en/of biologische productie van voedsel.

Een einde aan de bio-industrie

Voor kilonallers worden varkens, kippen, koeien, konijnen en geiten in de vee-industrie gefokt en opgehokt onder ziekmakende omstandigheden. Bovendien worden steeds meer mensen ziek door fijnstof, ammoniak en ziektekiemen in de lucht. Stalbranden maken honderdduizenden slachtoffers per jaar. Het aantal landbouwdieren dient drastisch te worden ingeperkt omwille van het milieu, de natuur, de volksgezondheid én het dierenwelzijn. De Partij voor de Dieren wil dat de problemen bij de bron worden aangepakt.

- Er komt een verbod op megastallen en stallen met meerdere lagen. De bouw van dergelijke stallen wordt aan banden gelegd in de provinciale verordening.
- De provincie neemt regels op zodat alle dieren naar buiten kunnen en stimuleert aanplant van bomen en bouw van schuilstallen die dienen als beschutting voor de dieren.

- Er komt meer controle en handhaving bij veehouderijen en mestvergisters en een lik-op-stukbeleid bij overtredingen. De kosten worden verhaald op de sector.
- De provincie spant zich maximaal in om stalbranden tegen te gaan. Bij vergunningverlening, toezicht en handhaving wordt hier extra aandacht aan besteed.
- De provincie maakt een duidelijk stappenplan om te zorgen voor een snelle omschakeling naar een diervriendelijke en duurzame landbouw. Het aantal gehouden dieren wordt met minstens 70% verlaagd. De landbouw oriënteert zich op duurzame productie voor de regionale markt.
- De provincie stopt met het verlenen van nieuwe vergunningen voor nieuwbouw, herbouw en uitbreiding van veehouderijen en zet in op het verlagen van ammoniakdepositie middels het verkleinen van het aantal landbouwdieren.
- Mestvergisters zijn niet duurzaam en horen niet bij een verantwoorde landbouw. Er komen geen nieuwe installaties bij, uitbreidingen worden niet vergund en er komt beleid om het aantal mestvergisters af te bouwen.
- Geen subsidies voor luchtwassers of emissiearme stalsystemen van de vee-industrie. Ook voor de vee-industrie gaat gelden dat de vervuiler betaalt.

Duurzame of diervriendelijke visserij bestaat niet

De visserij is de afgelopen decennia veranderd in een massale industrie met verwoestende effecten op ecosystemen. De vangsttechnieken zorgen voor een pijnlijke doodstrijd voor de vissen. Bovendien is er sprake van ernstige overbevissing. Viskwekerijen – ten onrechte gezien als een duurzaam alternatief voor wildvangst – vormen een nieuwe bio-industrie, met alle gevolgen van dien voor dieren en volksgezondheid.

- De provincie stopt met het subsidiëren en faciliteren van visserij en stopt met het verhuren van het visrecht. Beroepsvisserij is niet langer toegestaan in natuurgebieden.
- Er komen geen nieuwe viskwekerijen en bestaande viskwekerijen worden niet langer gefaciliteerd.

Geen konijnenhouderij

De konijnenhouderij is een intensieve veehouderij. Konijnen zijn prooidieren die zich van nature overdag terugtrekken om te rusten. Ze zijn daarnaast zeer gevoelig voor stress. Dit kan hen in korte tijd fataal worden. Een gebrek aan verstopplaatsen, ontwricht dag- en nachtritme en onderlinge vechtpartijen hebben daarom een miserabel leven tot gevolg.

- De provincie neemt in haar ruimtelijke regelgeving op dat er geen toestemming voor nieuwe konijnenhouderijen of uitbreiding van bestaande bedrijven wordt gegeven. Ook pleit de provincie voor een verbod op de konijnenhouderij.

Een gentechvrije provincie

Genetische manipulatie (gentech) tast de integriteit van planten en dieren aan. Ook vormt deze techniek een risico voor de biodiversiteit. Gifresistente gewassen, zoals gentechsoja en -maïs hebben geleid tot een toegenomen gebruik van giftige bestrijdingsmiddelen. Bovendien kunnen gentechgewassen zich mengen met gangbare en biologische teelt.

- De provincie verklaart zichzelf gentechvrij (zowel inkoop als productie).

2. Dierenrechten

Dieren hebben het recht te leven naar hun aard. De Partij voor de Dieren vindt dat de provincie moet streven naar een samenleving waarin zo min mogelijk dieren worden gebruikt door en voor de mens. Dieren zijn levende wezens, geen producten of middelen tot menselijk vermaak. Met het welzijn, bewustzijn en de eigen behoeften en belangen van dieren moet rekening worden gehouden. Het welzijn van veel dieren wordt geschaad door de manier waarop ze worden gefokt, verhandeld, gehouden of gedood. De Partij voor de Dieren wil dat in het wild levende dieren met rust worden gelaten.

Het welzijn van dieren wordt in de provincie met grote vanzelfsprekendheid ondergeschikt gemaakt aan menselijke doelen. De Partij voor de Dieren wil af van dit automatisme. Vermaak, sport, reclamedoelinden en mode zijn geen redenen om dieren te doden, te verwonden of anderszins aan te tasten in hun welzijn.

Ruimte voor dieren, niet voor jagers

In ons land wordt de leefruimte van in het wild levende dieren steeds verder ingeperkt. Nu dieren noodgedwongen vaker in de buurt van mensen leven, wordt al te gemakkelijk beweerd dat ze overlast veroorzaken. Manieren om dieren op een diervriendelijke manier te weren uit bepaalde gebieden worden niet of nauwelijks toegepast. Ruimte voor onderzoek naar en inzet van preventieve middelen is er ook nauwelijks. Dieren worden bestreden met de zwaarste middelen, praktisch altijd worden ze gedood. Ondanks deze intensieve bestrijding lukt het niet om de aantallen dieren blijvend te laten dalen. De jacht op ganzen, vossen, muskusratten, reeën, wilde zwijnen en vele andere dieren moet stoppen.

De Partij voor de Dieren vindt dat de provincie meer preventieve maatregelen moet nemen om landbouwschade door dieren, verkeersongelukken met dieren en aanvaringen tussen vliegtuigen en vogels te voorkomen. Het huidige beleid is niet effectief. Er worden enorme bedragen uitgegeven aan zinloze en wrede bestrijding van in het wild levende dieren. Dat geld kan beter worden ingezet voor preventief beleid dat wél effectief is. Wij pleiten voor een systeem waarbij de inrichting van landbouwgrond zo nodig dieren buiten houdt, in plaats van dieren af te schieten. De provincie moet dieren een goede leefomgeving bieden. Daarbij moet de intrinsieke waarde van het dier het uitgangspunt zijn.

- Er komt een Gedeputeerde Dierenwelzijn die uitvoering geeft aan beleid gericht op het verbeteren van het welzijn van dieren in de provincie.
- De provincie staat geen jacht meer toe.
- De provincie stopt met populatiereductie van wilde dieren via nulstanden en afschotquota en zet zich in voor goed ingerichte leefgebieden voor in het wild levende dieren.
- De provincie baseert haar natuur- en faunabeleid niet op de tellingen van jagers.
- De provincie verleent geen afschotvergunning voor zogenoemde 'schadelijke' dieren.
- Dieren worden niet vergast.
- Met uitheemse dieren wordt net zo zorgvuldig omgegaan als met inheemse dieren. Dat betekent onder meer dat wasbeerhonden niet worden afgeschoten en dat er niet gejaagd wordt op halsbandparkieten.
- Verwilderde huiskatten worden niet gedood, maar gevangen, onvruchtbaar gemaakt en vervolgens teruggeplaatst. Alleen op deze manier worden populaties verwilderde huiskatten op een effectieve en diervriendelijke manier kleiner. De provincie ondersteunt organisaties die zich hiervoor inzetten.
- Wolven zijn welkom in Friesland. De provincie zet in op goede voorlichting aan onder andere schapenhouders om hun dieren te beschermen zonder wolven te doden.
- Er komen (meer) provinciale opsporingsambtenaren om de bepalingen over jacht en de bescherming van natuurgebieden te controleren en handhaven. Deze opsporingsambtenaren mogen zelf geen jager zijn en geen persoonlijke banden hebben met faunabeheereenheden of andere jagersverenigingen.

- De provincie hervormt de faunaschadeverzekering. De schadecompensatie wordt beperkt tot extreme gevallen. In plaats hiervan promoot de provincie landschapsmaatregelen om schades te helpen voorkomen.
- Om ongelukken met wilde dieren tegen te gaan, neemt de provincie maatregelen zoals het verlagen van de maximumsnelheid op wegen, het plaatsen van wildhekken en rasters en wordt rond vliegvelden de teelt van gewassen die vogels aantrekken verboden.
- Een onafhankelijke instantie houdt bij waar dieren worden aangereden en hoeveel. Aan de hand van deze (openbare) gegevens evalueert de provincie jaarlijks het gevoerde beleid.
- De provincie werkt niet mee aan de realisatie van vissteigers.
- Jacht op roofvogels en vossen verstoort het natuurlijk evenwicht, waardoor de muizenpopulatie toeneemt. Stoppen met jagen geeft de natuur kans zich te herstellen.

Opvang van in het wild levende dieren

Zowel in stedelijk als in landelijk gebied kunnen in het wild levende dieren gewond raken – vaak door toedoen van mensen. De opvang van gewonde dieren is een maatschappelijke taak. In de praktijk laat de overheid het echter geregeld afweten. In de Nederlandse opvangcentra worden jaarlijks vele gewonde en zieke vogels en zoogdieren opgenomen. Veel van deze opvangcentra zijn financieel noodlijdend. De provincie organiseert en ondersteunt de zorg en opvang van gewonde en hulpbehoevende in het wild levende dieren. Beschikbaarheid van dierenambulances, opvangcentra en dierenartsen moet gegarandeerd zijn. Er wordt vanuit de provincie voldoende en structurele ondersteuning geboden aan opvangcentra voor in het wild levende dieren en aan dierenambulances.

Zorg voor gedomesticeerde dieren

In bijna de helft van de huishoudens is een kat of hond onderdeel van het gezin. Waar nodig moet de provincie opkomen voor het welzijn van gezelschapsdieren. Ook landbouwdieren die zorg en opvang nodig hebben, moeten op steun van de provincie kunnen rekenen.

- De provincie zorgt voor een optimale afstemming tussen gemeenten bij de hulp aan (weggelopen) gedomesticeerde dieren of tijdens noodsituaties. Indien nodig draagt de provincie financieel bij.
- De provincie stimuleert weidegang voor paarden en het vrij kunnen bewegen in de buitenlucht.

Geen dieronvriendelijke evenementen

Het welzijn van dieren bij vrijetijdsbestedingen als hengelen en duivensport, volksspelletjes, kunstuitingen, levende kerststallen, circussen en mediaoptredens laat te wensen over. Dieren worden vaak veel vervoerd, hebben gebrekkige huisvesting, krijgen slechte voeding en lijden aan stress. De Partij voor de Dieren wil af van het gebruik van dieren omwille van traditie en vermaak.

- De provincie streeft naar een verbod op dieronvriendelijke gebruiken zoals levende kerststallen, roofvogelshows, duivensport en hengelen.
- De provincie staat eierrapen niet toe.

Geen geld naar dierproeven

Tegen dierproeven bestaat veel maatschappelijke weerstand. Veel mensen realiseren zich dat dieren ook pijn, angst en stress ervaren. De Partij voor de Dieren wil dat er een einde komt aan alle dierproeven. Dit willen we bereiken door dierproeven snel uit te faseren, in combinatie met de ontwikkeling van proefdiervrije technieken.

- De provincie streeft ernaar om proefdiervrij te zijn en verleent geen medewerking of subsidies aan bedrijven en instanties die dierproeven doen. Het ontwikkelen van dierproefvrije alternatieven wordt gesubsidieerd.

3. Ruimte voor natuur

De Partij voor de Dieren geeft natuur de prioriteit die zij verdient. Natuur heeft een eigen waarde en behoort alleen al om die reden onze bescherming te krijgen. Bovendien vormt zij met haar diversiteit aan planten, dieren en ecosystemen de basis voor onze voedselproductie en is zij essentieel voor een gezonde leefomgeving. Zo bespaart groen in steden en dorpen energie en vermindert het de kans op wateroverlast en hittestress. Ook voelen we ons stukken gezonder en gelukkiger met groen om ons heen en leidt een groene omgeving tot minder criminaliteit en agressie. Natuur is geen luxe, maar het fundament van ons bestaan. Het is onze plicht om te zorgen voor een leefbare aarde, nu en in de toekomst. De provincie heeft hier een zeer belangrijke rol in.

De Friese natuur en biodiversiteit worden bedreigd. Van de oorspronkelijke biodiversiteit in Nederland is nog maar vijftien procent over. Natuurgebieden vormen als het ware eilandjes in het verstedelijkt gebied en de groene woestijn van de intensieve landbouw. Dit is een belangrijke oorzaak van de afname van de biodiversiteit. De vernietiging van de natuur blijft doorgaan en de provincie Friesland laat de bezuinigingen nadreunen. Op zoek naar het snelle geld wordt bijna altijd gekozen voor het opofferen van natuur aan kortetermijnbelangen zoals asfalt, bouwen en intensieve recreatie. Schaalvergroting van landbouwpercelen zorgt er maar al te vaak voor dat natuur verdwijnt. Uitstoot van schadelijke stoffen door industrie, verkeer en de intensieve veehouderij tast daarbij de natuur en de bodem steeds verder aan, net als het gebruik van landbouwgif.

De Partij voor de Dieren wil meer natuur en een veerkrachtige natuur. Door natuurgebieden met elkaar te verbinden wordt de natuur sterker, de biodiversiteit groter en de kans op het voortbestaan van veel soorten vergroot. De oorspronkelijke Ecologische Hoofdstructuur realiseren we zo snel mogelijk en we versterken de natuur die we nog over hebben in Friesland. Het huidige natuurbeheer moet anders. De provincie moet inzetten op bronbeleid: natuurvervuiling moet worden voorkomen. Dat betekent minder landbouwdieren, geen nieuwe veestallen of wegen in of door natuurgebieden en natuurlijkere waterstanden. Festivals in de natuur verstoren de rust voor mens én dier en moeten worden teruggedrongen.

Natuur verbinden en behouden

De natuur die nog over is in Friesland moet natuur blijven. Door natuurgebieden met elkaar te verbinden zijn er meer migratiemogelijkheden en krijgen planten- en diersoorten betere kansen. De natuur hoeft zich niet terug te verdienen of te bewijzen. Daarom wordt het vermarkten van de natuur gestopt.

- De oorspronkelijke Ecologische Hoofdstructuur met alle verbindingzones is in 2023 af.
- De provincie gebruikt haar onteigeningsbevoegdheid om de aankoop van grond voor de realisatie van natuurgebieden te bewerkstelligen.
- Natuurgebieden worden met elkaar verbonden, bijvoorbeeld door ecoducten, oversteekplaatsen en paddentunnels. Lokale initiatieven voor verbindingzones worden ondersteund.
- De provincie zet zich in om het aantal wegen door natuurgebieden te verminderen.
- In de omgevingsvisie beschrijft de provincie een heldere en ambitieuze visie op natuur in 2040 met een goede beschrijving van de huidige staat van de natuur, de gewenste milieukwaliteit en een concreet plan met tijdpad om de ambitie te realiseren.
- Levende flora en fauna zijn goed gemonitord en de gegevens zijn openbaar toegankelijk.
- Waterstanden gaan fors omhoog om (veen)bodemdaling te stoppen en natuurwaarden te beschermen.
- De wateren in Friesland voldoen zo spoedig mogelijk aan de kwaliteitseisen volgens de Kaderrichtlijn Water.
- Het gebruik van prikkeldraad in de natuur wordt verboden.
- Bestaande natuur wordt versterkt.
- De provincie stimuleert het herstel van greppels in weilanden.
- De festivalisering van de natuur wordt gestopt.
- De provincie zet zich in voor het behoud van oude Friese rassen en gewassen.

Biodiversiteit beschermen

De biodiversiteit staat zwaar onder druk, vooral door toedoen van de intensieve landbouw. Gifgebruik en andere milieuvuiling vernielen de natuur en worden daarom hard aangepakt. Bestaande leefgebieden worden beschermd en waar nodig hersteld. Insecten als bijen zijn onmisbaar voor de natuur maar ook voor de bevruchting van landbouwgewassen.

- Gebruik van (landbouw)gif, kunstmest en drijfmest in en om de natuur wordt gestopt.
- Waterwinning wordt ondergeschikt gemaakt aan de ecologische eisen van het gebied.
- Wegbermen van provinciale wegen zijn ecologisch beheerd en ingericht, met speciale aandacht voor de bijen en andere insecten.
- De provincie stimuleert natuurinclusieve landbouw, het aanleggen van houtwallen en het tijdelijk uit productie nemen van delen landbouwgrond ten behoeve van ecologisch herstel.
- Daadwerkelijke bescherming van dieren, natuur en milieu zijn het uitgangspunt bij beheerplannen voor de Natura 2000-gebieden en het verlenen van vergunningen.
- Rondom natuurgebieden wordt de intensieve landbouw versneld afgebouwd.
- Elke toename van stikstofvervuiling is verboden.
- De doorgeslagen bomenkap wordt gestopt. Er komt meer ruimte voor bossen en aanplant van nieuwe bomen.
- Recreatie gaat niet ten koste van natuur en landschappelijke waarden. Alleen ecologisch verantwoorde recreatie is toegestaan in natuurgebieden, zoals fietsen en wandelen.
- Vliegen met drones in natuurgebieden wordt niet toegestaan omdat het verstoring is.
- De natuurtoets wordt met terugwerkende kracht uitgevoerd voor (bedrijfs)activiteiten die geen deugdelijke vergunning hebben.

Bijzondere gebieden behouden

Natuurgebieden en groene gebieden bezitten belangrijke kwaliteiten die apart beschermd moeten worden, zoals stilte en duisternis. Het volbouwen van open gebied wordt beëindigd. Er komt betere bescherming van oude natuur: oude bossen zijn onvervangbaar.

- In de omgevingsvisie zijn Bijzondere Provinciale Natuurgebieden, Nationale Parken, waterwingebieden en waardevolle cultuurlandschappen goed beschermd.
- Stilte in stiltegebieden blijft in stand.
- Het niet-bebouwde gebied blijft daadwerkelijk open.
- Lichtvervuiling in de natuur – bijvoorbeeld door industrie, recreatie, stallen en kassen – wordt aangepakt.
- De verlichting langs provinciale wegen en fietspaden verstoort de natuur zo min mogelijk en houdt rekening met dieren.
- Economische ontwikkelingen in groene gebieden mogen de natuurkwaliteit niet aantasten.
- Natuurlijke landschapselementen als houtwallen en sloten blijven behouden.
- De provincie zet zich actief in voor de bescherming van Werelderfgoed Waddenzee.
- Er komt een einde aan de zoutwinning op land en in de Waddenzee en aan de zandwinning in het IJsselmeer.

Friesland vergroent

De Partij voor de Dieren vindt het de hoogste tijd om steden en dorpen te vergroenen. Groene steden en dorpen leveren mens en dier veel op: energiebesparing, minder wateroverlast en in de zomer hoeven mensen en dieren niet te vluchten voor de hitte van opgewarmd beton. Groen maakt gezond en gelukkig.

- De leefbaarheid van en het groen in de steden, zoals groene schoolpleinen, tiny forests, voedselbossen en groene speelplaatsen, worden gestimuleerd.
- De provincie steunt dierenwelzijns-, natuur- en milieueducatie.

4. Duurzame keuzes

De Partij voor de Dieren is aanjager van een ambitieus klimaat- en milieubeleid. De aarde biedt genoeg voor ieders behoefte, maar niet voor ieders hebzucht. We willen toe naar een sociale economie, waarin ecologische grenzen worden gerespecteerd. Zuinig omgaan met onze planeet is letterlijk van levensbelang: ze voorziet ons van schone lucht, water, een gezonde bodem en de grondstoffen die we nodig hebben voor het voortbestaan van mens en dier.

Op dit moment worden veel problemen nog steeds afgewenteld op toekomstige generaties. Duurzaamheid is vaak een onduidelijke afspraak of een valse belofte. Noodzakelijke oplossingen worden vooruit geschoven. Afbreuk aan onze leefomgeving blijft doorgaan door onverminderde vervuillende emissies naar lucht, water en bodem. Om klimaatverandering en milieuvervuiling het hoofd te bieden moet een andere weg ingeslagen worden. Economische groei kan niet langer het uitgangspunt zijn. Overschakelen naar milieuvriendelijk produceren en consumeren is noodzakelijk voor een gezonde, duurzame toekomst.

De provincie wordt een krachtige koploper op het gebied van duurzaamheid. Om toekomstige generaties genoeg voedsel, schone lucht en zuiver water te kunnen bieden, zal ook Friesland haar voetafdruk moeten verkleinen. De aarde mag niet verder opwarmen dan 1,5 graad, anders wordt zij onleefbaar. Met een provinciaal klimaatbeleid wordt de uitstoot van CO₂ en andere broeikasgassen teruggedrongen. De provincie neemt een voortrekkersrol door milieuvervuiling aan te pakken en spaarzaam om te gaan met grondstoffen. De draagkracht van de aarde staat bij iedere keuze voorop. We accepteren geen halve maatregelen voor klimaat, energie en milieu.

Uiterlijk in 2030 klimaatneutraal

Klimaatverandering en de opwarming van de aarde vormen een bedreiging voor miljarden mensen, dieren en planten. We staan voor een enorme opgave. Provinciaal klimaatbeleid moet bijdragen aan nationale en internationale doelstellingen en zorgt ervoor dat Friesland in 2030 klimaatneutraal is.

- Er komt een ambitieus klimaatplan met concrete, afrekenbare tussendoelen over de emissie van broeikasgassen. Uiterlijk in 2030 is Friesland klimaatneutraal.
- Aanpak van broeikasgasemissies uit de landbouw is onderdeel van dit klimaatplan. De provincie neemt haar klimaatdoelstelling op in de omgevingsvisie en -verordening.
- De provincie blijft duurzaamheidsmaatregelen van inwoners, organisaties en bedrijven stimuleren met een klimaatfonds. De provincie zorgt ervoor dat duurzaamheidssubsidies terechtkomen bij de doelgroepen die ze het hardst nodig hebben.
- De provincie zet zich in voor een krimp van de luchtvaart en verzet zich tegen de uitbreiding van vliegvelden.
- Friesland wordt fossielvrij en verzet zich tegen iedere winning van of proefboringen naar fossiele brandstoffen, zoals gaswinning op land, gaswinning in de Waddenzee en schaliegas.
- Friesland verbreekt de financiële banden met fossiele bedrijven en spoort andere organisaties aan hetzelfde te doen.
- Zolang er nog activiteiten plaatsvinden die voor bodemdaling kunnen zorgen, zet de provincie zich in voor omkering van de bewijslast bij schade die hierdoor veroorzaakt zou kunnen zijn.
- De provincie neemt maatregelen om betere wateropvang te realiseren en verdroging en hittestress tegen te gaan.
- Friesland stelt duurzaamheidscriteria op voor de verlening van subsidies en het verpachten van provinciale gronden.
- Waterstanden gaan fors omhoog om veenoxidatie en daarmee CO₂-uitstoot tegen te gaan.
- Elk beleid wordt op ieder gebied langs de duurzaamheidsmeetlat gelegd.

Energie besparen en verduurzamen

Besparing op energieverbruik is de eerste, beste en goedkoopste stap naar een duurzaam en houdbaar energiebeleid. Door de energie die we dan nog nodig hebben lokaal en kleinschalig op te wekken, creëren we groene banen.

- Er komt een integraal energietransitieplan voor de besparing van het energiegebruik, de verduurzaming van de energieproductie en de ecologische inpassing daarvan. In 2030 wordt alle energie duurzaam opgewekt.
- Beleid voor duurzame warmteopwekking en -distributie maakt onderdeel uit van het energietransitieplan, evenals de ondersteuning van burgercoöperaties.
- De provincie stimuleert de ontwikkeling van zonneparken en windmolens op plekken waar dieren en natuur er geen hinder van ondervinden. Hetzelfde geldt voor waterkrachtcentrales, waarbij vispasseerbaarheid een harde voorwaarde is.
- Onnodig energieverbruik wordt teruggedrongen, bijvoorbeeld door het tegengaan van verlichting van kantoren na werktijd en van verlichte buitenreclame.
- Het provinciehuis is uiterlijk in 2025 energieneutraal.
- De provincie geeft ruim baan aan initiatieven die zorgen voor een verduurzaming van woningen (energieneutraal of -positief en gasloos). Daarom bevordert zij de kleinschalige opwekking van schone energie door particulieren en bevordert zij dat huizen zelf energie gaan opwekken en opslaan. Bij het bepalen van de bestemming van dergelijke maatregelen neemt de provincie de belangen van de meest kwetsbare groepen in acht.
- De provincie verleent op geen enkele wijze medewerking aan de bouw van nieuwe kolencentrales, een kerncentrale, (schalie)gaswinning, fracking, bedrijfsmatige houtstookinstallaties of projecten voor het verkrijgen van energie uit biomassa en afvalstoffen van de vee-industrie.
- Het gebruik van aardwarmte is een aanvaardbaar alternatief als duurzame energievoorziening in glastuinbouwgebieden, mits de veiligheid ervan voortdurend wordt gemonitord.
- De provincie bevordert de aanleg van, zo veel mogelijk groene, walstroompunten voor de binnenvaart om zo uitstoot van uitlaatgassen te verminderen.
- De provincie bevordert pilots met innovatieve, schone energietechnieken.

Een krachtig milieubeleid

De Partij voor de Dieren wil dat Friesland een milieubeleid voert waarbij de bescherming van bodem, lucht en water zwaarder weegt dan de economische belangen. Voor de provincie ligt er ook een belangrijke taak als het gaat om het stimuleren van milieuvriendelijke productie en consumptie.

- De kwaliteitsnormen voor lucht, bodem en water worden op basis van het voorzorgsbeginsel vastgesteld en zo snel mogelijk behaald.
- De luchtkwaliteit voldoet minimaal aan de normen van de Wereldgezondheidsorganisatie. De provincie gaat de hoeveelheid stikstof, fijnstof en roet in de lucht flink verminderen.
- Milieuregels worden strikt gehandhaafd. De provincie stelt bovendien nieuwe milieuregels op die kansen geven aan duurzame bedrijvigheid.
- De omgevingsdiensten moeten – kwantitatief en kwalitatief – over meer capaciteit beschikken om hun wettelijke taken op gebied van milieu- en natuurbescherming beter te kunnen uitvoeren.
- De waterwingebieden worden streng beschermd.
- Inwoners worden beschermd tegen stankoverlast en geluidshinder, door strenge normen en goede handhaving.
- Er komt geen ondergrondse CO₂-opslag. Ook wordt er in de bodem geen afval of kernafval opgeslagen.
- De provincie geeft alleen nog maar tijdelijke milieuvergunningen af. Een vergunning wordt vervolgens alleen verlengd als het bedrijf kan aantonen dat het werkelijk aan de vergunningsvoorwaarden heeft voldaan.
- Bij fabrieken en bedrijven die een risico kunnen vormen voor de leefomgeving en de volksgezondheid worden handhaving en onaangekondigde controles geïntensiveerd.
- De provincie is uiterst terughoudend met het verstrekken van vergunningen en ontheffingen voor vuurwerkevenementen. Particuliere initiatieven komen in ieder geval niet in aanmerking voor een vergunning.
- De provincie maakt zich sterk voor afdwingbare revisievergunningen.

Een economie gericht op bestaanszekerheid, binnen de grenzen van de planeet

De wegwerpeconomie, waarin ongebreidelde groei centraal staat en waarvan de kosten worden afgewenteld op de planeet en haar bewoners, heeft zijn langste tijd gehad. Weg ermee! De Partij voor de Dieren wil naar een planeetbrede visie op de economie waar we allemaal beter van worden, ongeacht of de economie groeit.

- De provincie zet vol in op een circulaire economie, waarin geen afval bestaat en veel minder grondstoffen nodig zijn.
- In 2030 moet het gebruik van grondstoffen zijn gehalveerd en worden alle grondstoffen in de provincie hergebruikt.
- De provincie ontwikkelt samen met haar gemeenten een kringloopstrategie waarin grondstoffen- en energieverbruik, uitstoot van CO₂ en hergebruik van afval worden opgenomen.
- De vestiging van bedrijven die de beginselen van een kringlooeconomie toepassen en maatschappelijk verantwoord ondernemen wordt gestimuleerd.
- De provincie Friesland laat jaarlijks haar ecologische voetafdruk berekenen als indicator om voortgang op duurzaamheid te meten.
- Alleen duurzame en diervriendelijke evenementen komen in aanmerking voor provinciale subsidies of sponsoring.
- De REC (Reststoffen Energie Centrale) in Harlingen wordt vanwege continue storingen gesloten.

Slimmer vervoer

De Partij voor de Dieren wil ruim baan voor de voetganger en fietser. Openbaar vervoer moet, zowel in stedelijk als landelijk gebied, duurzaam, efficiënt, betrouwbaar en toegankelijk zijn.

- Het openbaar vervoer is veilig, betrouwbaar, betaalbaar en toegankelijk, ook voor mensen met een beperking en vormt overal een volwaardig alternatief voor de eigen auto.
- De provincie investeert in een deelfietsstelsel dat deel gaat uitmaken van alle treinstations en belangrijke knooppunten van het openbaar vervoer.
- De provincie investeert in veilige wandel- en fietspaden en fiets snelwegen.
- Al het openbaar vervoer en de voertuigen van de provincie zijn uiterlijk in 2023 emissievrij.
- De provincie zorgt voor snellere routes voor bussen en regiotaxi's, stimuleert aparte busbanen, ook in de steden, en verzorgt voorrang voor bussen en regiotaxi's bij files en knelpunten. Snellere routes voor de bus betekent niet het verminderen van haltes in woongebieden, want dan wordt de reistijd niet korter.
- Er komen geen nieuwe wegen voor gemotoriseerd verkeer. Bestaande wegen worden niet uitgebreid.
- Duurzaam personen- en goederenvervoer over water wordt gestimuleerd en veerverbindingen worden waar mogelijk in stand gehouden.
- Bij aanbesteding van openbaar vervoer wordt volledig elektrisch het uitgangspunt en milieuvriendelijkheid een essentiële voorwaarde.
- De provincie zorgt voor voldoende oplaadpunten met groene stroom voor elektrische voer- en vaartuigen. Ook initiatieven voor deelfietsen en elektrische deelauto's worden actief ondersteund.
- Friesland bevordert het woon-werkverkeer per fiets. Voor langeafstandsvervoer wordt gebruik gemaakt van openbaar vervoer en elektrische deelauto's.
- Het aantal verkeersongevallen en het aantal slachtoffers onder mensen en dieren wordt teruggedrongen. Hiertoe wordt o.a. een verkeersveiligheidsplan opgesteld.

Koester de ruimte

Open ruimte in Nederland is schaars. De ruimte die er is moeten we koesteren. Het belang van een groene, schone leefomgeving voor mens en dier staat in alle ruimtelijke plannen voorop.

- In de plannen voor ruimtelijke ordening is geen plaats voor nieuwe of grotere vliegvelden. De provincie verzet zich tegen uitbreiding van vliegveld Lelystad.
- Krimp wordt niet bestreden door nieuwbouwprojecten om meer inwoners aan te trekken. Leegstand in krimpregio's wordt actief aangepakt om zo de druk op binnenstedelijk bouwen te verminderen. Krimpregio's worden benut om bestaande natuurgebieden te versterken, de ontwikkeling van nieuwe natuur te bevorderen en duurzame energieopwekking in de regio te stimuleren.

- Geschikte leegstaande bedrijfs-, winkel- en kantoorpanden worden omgebouwd tot culturele broedplaatsen en betaalbare woonruimtes. Hierdoor verminderen zowel woningtekorten als het aantal bouwprojecten in natuur- en agrarische gebieden.
- De provincie gaat verkrotting actief bestrijden. Waar sprake is van leegstand, wordt niet uitgebreid. Waar herontwikkeling niet in de vraag naar woningen kan voorzien, wordt het aanbod van woningen uitgebreid door nieuwe energieneutrale woningen te ontwikkelen in het midden- en lagere prijssegment. Deze woningen worden geconcentreerd in bebouwde gebieden nabij bestaande faciliteiten en infrastructuur, waarbij de stadsecologie niet verstoord mag worden.
- Duurzame initiatieven, zoals tiny houses en ecowijken, en meergeneratiewoningen worden gestimuleerd.
- De provincie draagt bij aan voldoende sociale woningbouw.
- Er wordt alleen binnenstedelijk en zoveel mogelijk natuurinclusief gebouwd, niet in het groen.
- Braakliggende terreinen worden actief ter beschikking gesteld voor stadslandbouw, natuurontwikkeling en collectief beheerde parken en natuurspeelplaatsen. Terreinen die nog niet worden benut, worden ingericht als bijen- en vlinderveldjes.
- Op door de provincie overtollig verworven grond wordt natuur gerealiseerd.
- Vrijkomende agrarische bebouwing wordt benut voor natuurontwikkeling of duurzame energieopwekking.
- Er worden geen industrie- of bedrijventerreinen aangelegd of uitgebreid in de open ruimte. Bestaande industrieterreinen en bedrijfsruimten moeten veel beter worden benut.

5. Overheid en samenleving

De Partij voor de Dieren kiest als het gaat om samenleven voor een zorgvuldige balans tussen persoonlijke vrijheid en persoonlijke verantwoordelijkheid. Mensen hebben de vrijheid om te leven volgens hun eigen inzichten, voor zover deze niet conflicteren met de vrijheden van anderen, waaronder die van dieren. De Partij voor de Dieren hecht zeer aan de privacy van mensen, openbaarheid van bestuur en de vrijheid van meningsuiting. De provincie moet inwoners actief bij de politiek en besluitvorming betrekken, onder meer door hen de mogelijkheid te geven eenvoudig kennis te nemen van besluiten.

Privacy is veiligheid

Privacy is het vermogen om bepaalde aspecten van ons leven voor onszelf te houden. Als dat onder druk staat, kunnen mensen zich aangetast voelen in hun persoonlijke levenssfeer. Dat kan een negatief effect op de vrijheid van meningsuiting hebben. De overheid weet steeds meer van haar inwoners, terwijl de methoden van overheidsorganisaties nauwelijks nog navolgbaar zijn voor de burgers.

- Inwoners kunnen op eenvoudige wijze bij de provincie opvragen welke gegevens daar over hen bekend zijn en deze waar mogelijk laten wijzigen of verwijderen.
- De provincie beperkt de gegevens die met derden, zoals postbezorgers, worden gedeeld tot de doeleinden waarvoor die ander ze nodig heeft. Deze partijen mogen nooit op eigen initiatief persoonlijke gegevens doorgeven of voor andere doelen gebruiken dan de provincie met hen heeft afgesproken. De provincie neemt passende technische en organisatorische maatregelen om gegevens te beveiligen tegen verlies of tegen onrechtmatige verwerking en laat de kwaliteit van deze maatregelen periodiek door een onafhankelijke derde partij controleren.
- De provincie houdt het privacybeleid up-to-date door het steeds aan te passen aan de relevante jurisprudentie en ontwikkelingen.

Emancipatie

Uitgangspunt van de Partij voor de Dieren is dat mededogen en respect de maatstaven zouden moeten vormen binnen onze samenleving. De partij staat pal voor de erkenning van emancipatiebewegingen. Overal waar sprake is van achterstelling van groepen, is het een taak van de overheid om vol in te zetten op volwaardige participatie en gelijke behandeling. Mensen van elke levens- of geloofsovertuiging, geaardheid, afkomst, sekse en genderoriëntatie moeten zich vrij en veilig kunnen voelen.

- Waar nodig versterkt de provincie het diversiteitsbeleid voor haar personeel.
- De provincie treedt op tegen alle uitingsvormen van discriminatie en heeft aandacht voor alle groepen in de samenleving.
- De provincie bevordert de toegankelijkheid voor mensen met een beperking bij alle voorzieningen, inclusief de recreatieve voorzieningen, openbaar vervoer en provinciale websites.
- Als regenboogprovincie zet de provincie zich in voor de sociale acceptatie en veiligheid van mensen van verschillende seksen, met diverse seksuele en genderoriëntaties (LHBTIQA+).

Transparante overheid en meer democratie

Een goed functionerende overheid is open, transparant en biedt gelijke kansen voor iedereen. De Partij voor de Dieren is geen voorstander van schaalvergroting en het samenvoegen van provincies. De provincie betreft haar burgers actief bij de besluitvorming en biedt perspectief. Burgerinitiatieven zijn een uitstekende manier om politieke betrokkenheid te vergroten.

- Alle openbare stukken, zoals besluiten en kennisgevingen van de provincie, worden voor iedereen eenvoudig, overzichtelijk en toegankelijk gepubliceerd op haar website.
- De provincie maakt zoveel mogelijk gebruik van open data.
- De provincie is zeer terughoudend met het opleggen van geheimhouding. Indien geheimhouding echt nodig is, wordt dat aan de hand van de Wet openbaarheid van bestuur gemotiveerd. Deze motivering is openbaar en de geheimhouding tijdelijk.
- Er komt een openbaar lobbyregister waarin vermeld wordt welke invloed lobbyisten hebben gehad en voor welke organisatie zij werken.

- Klokkenluiders zijn een belangrijke bron voor het opsporen van misstanden in bedrijven en (overheids-)organisaties en worden daarom goed beschermd.
- Het burgerinitiatief wordt gestimuleerd en eenvoudiger gemaakt. Burgers worden vanaf de start van nieuwe projecten actief betrokken.
- De provincie heeft een toegankelijk raadgevend referendum.
- Alleen als er voldoende draagvlak voor is bij de bevolking en gemeenteraden, is het mogelijk gemeenten samen te voegen.

Kunst, cultuur, reflectie

Een samenleving gedijt het beste als er volop ruimte is voor tegenmacht, kritische geluiden en reflectie. Dikwijls nemen media en kunst deze taak op zich. Cultuur zorgt bovendien voor een immateriële verrijking van het leven en biedt inspiratie. De Partij voor de Dieren vindt aandacht en middelen voor regionale media en kunst dan ook essentieel. Denk hierbij aan zaken zoals monumentenzorg, de bibliotheek, orkesten, poppodia, ateliers, musea, tentoonstellingsruimten en muziekeducatie. Wij zijn tegen bezuinigingen op kunst en cultuur en vóór een kunst- en cultuursector die daadwerkelijk van, voor en door álle inwoners van de provincie is.

- De provincie moet ruim middelen vrijmaken voor regionale kunst, cultuur en media.
- De provincie ondersteunt, waar mogelijk, de culturele diversiteit van de regionale kunst- en cultuursector op het gebied van programma, publiek, personeel en partners.

Welzijn van mens en dier staat centraal

Het meten van ons welzijn in geld is een te eenzijdig economisch uitgangspunt, waarin criteria als geluk, duurzaamheid, leefbaarheid en houdbaarheid niet of onvoldoende tot uitdrukking komen. Geld regeert; alles wat werkelijk waarde heeft, wordt hieraan ondergeschikt gemaakt. Dieren en natuur zijn verworden tot een product met een prijs. De Partij voor de Dieren wil dat er een groene balans komt, een breed welvaartsbegrip: een verlies- en winstrekening die de effecten van beleid op mens, dier, natuur, klimaat en milieu laat zien. Zo worden de positieve en negatieve effecten van overheidsmaatregelen en economische activiteiten op de samenleving duidelijk in kaart gebracht en kunnen we de juiste koers bepalen richting een duurzame en solidaire economie. Wij zetten welzijn voor mensen en dieren centraal. Niet alleen hier, maar ook in andere delen van de wereld. Niet alleen nu, maar ook in de toekomst. De capaciteit van de aarde is een randvoorwaarde voor elke beleidskeuze, ook in de provincie.

- De provincie Friesland gaat de recent ontwikkelde Monitor Brede Welvaart gebruiken voor het bepalen en sturen van beleid. Daarbij kunnen ook andere instrumenten ingezet worden die een beeld geven van het welbevinden van mens en dier, van een schone leefomgeving, biodiversiteit, innovatiekracht, gemeenschapszin, aanwezigheid van zorg, enz.
- De provincie gaat voorzichtig om met gemeenschapsgeld: financiële reserves en tijdelijke overschotten worden uitsluitend op een veilige en verantwoorde manier opzijgezet.
- De provincie doet alleen zaken met banken en verzekeraars die goed scoren op de Eerlijke Bank- en Verzekeringswijzer.
- Het vergroten van de kennis en expertise van het eigen personeel voorkomt de inhuur van overbodige externe adviseurs.
- De provincie geeft het goede voorbeeld. De norm voor inkoop en aanbestedingen wordt: 100% duurzaam, biologisch en fair trade. Dit geldt ook voor de inkoop van voedsel, energie en bedrijfskleding. Daarbij wordt plantaardige consumptie gestimuleerd.